

nieuwe tijdperk dat met Thorbeckes grondwet aanbrak.

Hoe ziet de Abraham Kuyper van Jasper Vree er uit? Om te beginnen met het punt dat de laatste weken in het oog sprong: wat de godsdienst betreft zijn er tussen Vree en Kuyper geen grote spanningen merkbaar. Natuurlijk, de preek over het thema 'vrijheid' die Kuyper in 1873 te Amsterdam houdt bij de intrede van Ph.S. van Ronkel¹⁹ kan bij Vree nauwelijks een preek heten en hij lijkt met instemming Kuypers vader te citeren als die naar aanleiding van een ietwat sensationele meditatie van zijn zoon opmerkt: 'Laat mijn zoon toch de wacht houden over zijn vernuft.'²⁰ Maar het meest openhartige dat Vree over Kuypers geloof opmerkte is een blijk van onmiskenbare congenialiteit aan het slot van het boekje *Abraham Kuyper als Amsterdams predikant* uit 2000.²¹ Na een aantal kritische opmerkingen over de ook door Abraham Kuyper zelf opgeroepen beeldvorming rondom diens persoon, wees Vree ook op het beeld van Kuyper zoals dat alleen in intieme kring bekend was. En uit de formulering die dan volgt blijkt dat Vree zelf tot die kleine kring gerekend moet worden. Hij schreef: 'Wie Kuyper wil begrijpen zal nooit over het hoofd mogen zien dat hij zich een reisgenoot heeft geweten van de Emmaüsgangers, die hun Heer mochten herkennen bij de breking van het brood.'²²

Ook in andere opzichten staat Vree Kuyper tamelijk na. Het is te proeven dat Vree net als Kuyper predikant is geweest en het duizendpotige werk dat dit ambt met zich meebrengt uit ondervinding kent. In zekere zin heeft Vree net als Kuyper de Groningers in zijn ransel en kan de lezer profiteren van de doorkijkjes naar Kuypers theologische voorgangers die bijvoorbeeld bij de toelichting op de Groninger prijsvraag zeer verhelderend zijn. En Vree weet ook waar hij het over heeft als Kuyper tussen de bedrijven door spuurwerk doet in allerlei archieven en bibliotheken tussen Londen en Emden. Hij kent het secure, tijdrovende werk van het afschrijven van archiefstukken uit ondervinding. Ook hij erkent dat Kuyper de *Protocollen* van de kerkenraad van de Londense vluchtelingenkerk in 1871 slordig heeft uitgegeven, zoals voor hem de kerkhistoricus Auke Jelsma als moderne uitgever van die protocollen had vastgesteld,²³ maar hij waakt over de goede naam van zijn medearchiefonderzoeker Kuyper door in een nootje op te merken dat zijn uitgave van A Lasco's *Opera* tonen dat hij ook heel secuur te werk kon gaan als hij maar tijd had.²⁴ En hij voegt daar nog aan toe, dat Jelsma bijna anderhalve eeuw later nog profiteerde van Kuypers harde werken, doordat deze kon steunen op een afschrift van de protocollen waarvan ze de herkomst niet konden achterhalen en waarvan Vree koel meldt – maar het moet met ingehouden vreugde zijn opgeschreven – dat het ruim een eeuw eerder in opdracht van Kuyper was vervaardigd.²⁵ Het zijn kleine signalen dat Vree vanuit

¹⁹ A. Kuyper, *Vrijheid. Rede ter bevestiging van dr. Ph.S. van Ronkel, gehouden den 23 maart 1873 in de Nieuwe Kerk te Amsterdam* (Amsterdam 1873).

²⁰ Vree, *Kuyper in de kiem*, 379, noot 56.

²¹ Amsterdam 2000. De publicatie verscheen in de Donum reeks van het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (1800-heden) aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

²² Vree, *Kuyper als Amsterdams predikant*, 60; het laatste deel van de zin ontbreekt in de herpublicatie van deze tekst in: Vree, *Kuyper in de kiem*, 361.

²³ *Acta van het consistorie van de Nederlandse gemeente te Londen 1569-1585*, uitgegeven door A.J. Jelsma en O. Boersma ('s Gravenhage 1993) X.

²⁴ Vree, *Kuyper in de kiem*, 116, noot 173.

²⁵ *Idem*, 127.